

MICHELLE MORAN

HISTORICKÝ ROMÁN Z INDIE

KRÁLOVNÁ REBELKA

KRÁLOVNÁ REBELKA

MICHELLE MORAN

KRÁLOVNÁ REBELKA

Z angličtiny preložila Ildikó Drugová

slovar

Copyright © Michelle Moran 2015
Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2018
Translation © Ildikó Drugová 2018

ISBN 978-80-556-2983-4

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, žiadnymi prostriedkami, ani elektronickými, ani mechanickými, ani vo forme fotokópií, nahrávok, prostredníctvom súčasného a ani budúceho informačného systému a podobne, bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

*Venujem svojmu manželovi Amitovi Kushwahovi
a nášmu synovi Liamovi.*

Autorská poznámka

Aby som Indiu devätnásteho storočia urobila pre čitateľov dvadsiateho prvého storočia prístupnejšou, zmenila som niektoré historické skutočnosti. V celej knihe používam názov krajiny *India*, hoci India, ako ju poznáme dnes, vznikla v roku 1947. Aj slovný koreň *hindu-* je anachronický a príponu *-izmus* k nemu ľudia zo Západu pridali v mylnom presvedčení, že hinduizmus je náboženstvo. Je to viac ako náboženstvo – je to spôsob života. Koreň *hindu-* pochádza zo slova *Sindhu*, čo je sanskrtský názov rieky Indus, a je svojím významom svetský; aj ateista môže byť hinduistom.

Urobila som aj ďalšie zmeny. V súlade so súčasným pravopisom boli zmenené názvy niekoľkých miest, z Káší sa stalo Váránasí, z Cawnpore Kánpur.

Skrátila alebo odstránila som aj niektoré tituly panovníkov. Z rádžu Gangádharma Ráo sa stal rádža Gangádhar a rání Lakšmí Bái niekedy skracujem na rání Lakšmí.

Každý Angličan sa rodí s istou zázračnou mocou, ktorá z neho robí pána sveta. Keď niečo chce, nikdy si nepovie, že to chce. Trpezlivo čaká, kým jeho myseľ nedôjde, nikto nevie ako, k vášnivému presvedčeniu, že je jeho morálnou a svätou povinnosťou podrobiť si tých, čo vlastnia vec, po ktorej túži.

GEORGE BERNARD SHAW, 1897

Prológ

1919

Na mojej posteli leží sedemdesiatpäť rokov v denníkoch. Rozprestierajú sa takmer po celej prikrývke, ktorú mi minulú zimu ušila Ráší. Zošité s otvorenými doskami vyzerajú ako staré ustaté nočné motýle, čo nevládku odletieť. Vo veku osemdesiatpäť rokov sa mi ťažko lúšti vlastný rukopis. Ale tie slová som prečítala už toľkokrát, že sa mi vryli do pamäti; sú ako vzory na čierno-oranžových motýľích krídlach.

Beriem zo stola obálku a nesiem ju k posteli. Ak niečo píšem, tak zväčša na tomto mieste. Obálku starostlivo adresujem „Slečne Pennywellovej“ a som hrdá na to, že som ju titulovala *slečna*, a nie *pani*. Takáto maličkosť mi zachránila život, keď k nám prišli jej krajanovia s úmyslom urobiť z môjho domova malé Anglicko – s prídavkom exotických žien a čaju. Ale ak sa to, v čo dúfa slečna Pennywellová, splní a Angličania si prečítajú príbeh jednej starej ženy, možno sa to zmení.

Ako dieťa som žila v malom kráľovstve Džhánsí pod vládou maharádžu Gangádharma a jeho manželky rání Lakšmí. Teraz žijem v rozľahlej krajine s názvom India, ktorej hranice sa ťahajú od Barmy po Kašmír. Namiesto maharádžu nám vládne cudzí imperátor, vnuk kráľovnej Viktória kráľ Juraj V. A tam, kde kedysi oblohu prebodávali vyrezávané stúpy s posvätnými obrazmi indického princa Siddhárthu (ktorý sa nakoniec stal Buddhom), máme chrámové veže a na nich osadené vysoké anglické kríže. Áno, som stará a v mojom veku sa už človek musel stať svedkom veľkých zmien. Prežila som aj strašnú vojnu medzi Indiou a Anglic-

kom a takmer celé storočie som sledovala, ako pomaly miznú naše dávne tradície.

Otec ma naučil jedno staré hindské porekadlo: *Bandar kjá džáné adrak ká svád*. Znamená to: „Čo vie opica o tom, ako chutí zázvor?“ Poďľa mňa to úplne sedí na Angličanov. Nevedia nič o národe, nad ktorým prišli vládnuť. Tak prečo by sme od nich mali očakávať, že nám zachovajú svätyne a budú uctievať našich bohov? V najlepšom prípade ich vnímajú ako cudzorodé dekorácie. V najhoršom v nich vidia „pohanské barbarstvo“ rozbujené v krajine, ktorá dala svetu šachy a číslo nula.

Pozriem na adresu, ktorú mi dala slečna Pennywellová pred dvoma mesiacmi. Stáli sme s Ráší na železničnej stanici v Bombaji, keď k nám pribehla akási žena. Ostré podpätky jej na kameni klopali. V krajine červených sári a šafranových dupátt mala oblečenú sivú košeľu a klobúk rovnakej farby. Čierna sukňa jej siahala len po lýtka. Bola to Angličanka.

„Prepáčte, že vás ruším, pani Rathódová. Voláte sa pani Rathódová, však?“

Chvíľu som váhala s odpoveďou. Britská vláda však už nechytá rebelov, tak som jej povedala pravdu. „Áno.“

Podala mi ruku a po kurze anglických zvykov som už vedela, že jej ju mám potriať. „Emma Pennywellová,“ predstavila sa.

Myslela som si, že je to zrejme ďalšia reportérka, ktorá chce zistiť, čo sa stalo s maharániným majetkom, keď ju zabili. Namiesto toho však povedala: „Pred šesťdesiatimi piatimi rokmi vás môj starý otec sprevádzal do Londýna. Volal sa Wilkes. Chcel by sa s vami znovu rozprávať.“

Chvíľu trvalo, kým som pochopila, čo vraví. Zavrtela som hlavou. „Prepáčte. Bol to iný život.“ Chytila som Ráší za ruku a vykročili sme k vlaku. „V inej Indii.“

„Práve preto som tu.“ Keď videla, že ma to nezaujíma, začala rozprávať rýchlejšie. „Môj starý otec je vydavateľ a zaujímajú ho spomienky ľudí z kolónií. Chcel by vyrozprávať váš príbeh. Viem, že vám ide vlak...“

Zastala som a vysvetlila jej, že k niektorým obdobiam svojho života sa nechcem vracieť, no nemala v sebe ani toľko slušnosti, aby sa tvárila prekvapene.

„Všetci sme sa niekedy dopustili chýb, ktoré by sme najradšej udržali v temnote. Naši démoni zmiznú, len ak na nich vrhneme svetlo.“

Slečna Pennywellová nemala viac ako dvadsaťdva rokov. Čo mohla vedieť o temnote a démonoch? „Slečna Pennywellová, ja si len nie som istá, či má zmysel napísať takú knihu.“

„Nie je vám ľúto, ako Briti vašu krajinu zmenili?“

„Niečo z toho bolo prospešné,“ povedala som v nádeji, že tým sa náš rozhovor skončí. „Napríklad táto stanica. Bez Britov by ju nepostavili.“

„No pomyslite na všetky tie chrámy, ktoré zničili.“

Zachovala som si neutrálny výraz. Nechcela som, aby vedela, ako často na to myslím.

„Prosím vás, ešte to zvážte,“ vyzvala ma a vtisla mi do ruky navštívenku. „Čo ak váš príbeh presvedčí Britov o tom, že indické tradície sú dôležité? Čo ak si ho prečíta sám anglický kráľ a rozhodne, že vaša maharání mala pravdu? Že nebola ‚kráľovná rebelka‘, ako ju volajú v Anglicku, ale skutočná kráľovná pripravená zdvihnúť meč, aby obrátila svoj ľud pred strojcami impéria. Tak ako ste to urobili vy, pani Rathódová.“

Teraz si zo mňa ťahovala. Vedela som to. Predsa som si však od nej vzala navštívenku a po dvoch mesiacoch neodbytných listov ma napokon presvedčila.

Ráší si myslí, že som odvážna, keď píšem o svojej minulosti. Lenže ja sa nazdávam, že tým chce naznačiť, aká som nerozumná. Napokon, pamäti nie sú otvorené dvere do domu iného človeka. Sú skôr ako rozbité okná, ktorých majiteľ sa pokúša ospravedlniť všetku škodu. A ja si nezakrývam oči pred pravdou. Píšem to nielen pre seba, ale aj pre Indiu.

Dom naplňujú sladké vône garam masály a koriandra, podľa toho viem, že Ráší varí. Asi by som mala začať, skôr ako toto chladné ráno prejde do horúceho popoludnia, keď sa nedá robiť nič iné iba spať. Ja sa však naďalej dívam na svojich priateľov, na zoderatú kožu ich telesných schránok, zvráštenú a známu ako moje vlastné ruky. Keď dopíšem tieto pamäti, svoje denníky si neponechám. Počas sviatku Vasant Navarátri, keď ľudia púšťajú dolu vodou svoje staré kalendáre, ich vezmem ku Gange, nech bohyňa rieky rozhodne, či boli moje skutky správne; či to, čo sa stalo mojej sestre a najodvážnejšej kráľovnej Indie, by malo ešte vždy tak veľmi ťažiť srdce starej ženy.

Prvá kapitola

1840

Predstavte si, že vás vediem po dlhej prašnej ceste k okraju poľa, vojdeme do sedliackeho domu postaveného z nepálenej tehly a slamy. Teraz si predstavte, že vám vravím: „Na tomto mieste som stála s rání z Džhánís, keď sme utekali pred Britmi. A v tamtom kúte sme sa prezliekli do sedliackych šiat, aby sa mohla dostať do pevnosti Kalpí.“ Myslím, že prenesiete zrak zo mňa v dôstojnom sári a zlatých šperkoch na hlinenú dlážku toho jednoizbového domu a zasmejete sa. Moje oči zostanú vážne a vy si pomaly uvedomíte, že všetky tie príbehy, čo ste práve počuli, sú určite pravdivé. Rání z Džhánís – alebo kráľovná Lakšmí, ako ju volali Briti, – naozaj unikla mocnej britskej armáde oblečená ako obyčajná sedliacka žena.

Neviem, prečo sa tomu ľudia tak čudujú. Nepodarilo sa to azda Odyseovi, keď sa prestrojil za žobráka? A viedenskému vojvodovi v hre *Oko za oko*? Možno ich prekvapuje skutočnosť, že som s tým návrhom prišla ja a inšpirovali ma postavy, ktoré žili iba na stránkach kníh. Veď som sa nenarodila, aby som čítala také texty. Vlastne som vôbec nemala čítať. Na mojom vzdelávaní trval otec. Keby bolo podľa starej mamy, nikdy by som neuzrela svet za múrmi svojho domu. Lebo, ako iste viete, takmer všetky ženy v Indii žijú v parde.

Keď som mala sedem rokov, spýtala som sa otca, ako sa zrodila myšlienka izolovať ženy, a on ma zaviedol na chladné miesto v tieni. Naša záhrada bola dosť veľká na to, aby sa do nej zmestil figovník posvätný, a trvalo dlho, kým som sa dozvedela, že zďaleka nie každý dom v Barvá Ságare je

taký priestranný. No boli sme kšatrijovia, čo znamenalo, že naši predkovia boli príbuzensky spriaznení s kráľmi, rovnako ako ich predkovia, a to asi od počiatku sveta. Ľudia sa ma často pýtajú, čo tieto rozličné kasty znamenajú, a ja im to vysvetľujem takto. Predstavte si včelí úľ, v ktorom sú robotnice, trúdy a kráľovná. S našimi kastami je to veľmi podobné. Jednou z nich sú bráhmami, povolaním kňazi. Kšatrijovia sú bojovníci a kráľi. Vaišjovia sa venujú obchodu a poľnohospodárstvu. A šúdrovia slúžia a upratujú. Práve tak ako sa robotnica narodila ako robotnica a zahynie ako robotnica, človek nemôže zmeniť svoju kastu.

V ten večer, keď zapadajúce slnko vyleštilo oblaky hore nad nami a premenilo oblohu na široké oranžové more, mi otec vysvetlil, čo je to pardá. Potľapkal sa po kolene, a keď som sa mu vyšterala do lona, uzrela som jeho uzlovité svaly na rukách. Vyčnievali mu spod kože ako skaly. Vystrela som dlaň a on mi na ňu prstom začal kresliť slová.

„Pamätáš si príbeh o prvom mughalskom panovníkovi v Indii?“ napísal.

Vzala som mu ruku a napísala slová: „Bol to muslim a my sme hinduisti.“

„Áno. On priniesol pardú do našej krajiny.“

„Takže cisár Bahádúr Šáh zapríčinil, že nemôžem vychádzať z domu?“

Otcova ruka sa napla a ja som hneď vedela, že som napísala niečo nesprávne. „Pardu nik nezapríčinil,“ rýchlo napísal. „Je tu na to, aby chránila naše ženy.“

„Pred čím?“

„Pred mužmi, ktorí by im mohli ublížiť.“

Sedela som bez jediného pohybu. Myslel tým, že po celý zvyšok života sa nedozviem, čo sa nachádza za múrmi našej záhrady? Že nikdy nevyleziem na kokosovú palmu? Cítila som, ako vo mne narastá nepokoj.

„No tak,“ pokračoval otec, „čo ťa teraz trápi?“

Samozrejme, otec nepoužíval slová ako *no tak*. To som pridala ja; tak som si predstavovala, že by rozprával, keby nebol prišiel o sluch, keď bojoval po boku s Britmi proti Barmčanom. Možno sa pýtate, čo robili Briti v Indii a prečo sme vôbec bojovali proti Barmčanom. Začalo sa to v roku 1600, keď do mojej vlasti prvýkrát priplávali anglickí námorníci. Ak ste počuli rozprávku o ťavom ňufáku a o tom, ako v jednu chladnú zimnú

noc ťava prosila svojho pána, aby jej dovolil strčiť nos do jeho stanu, tak rýchlo porozumiete britskej Východoindickej spoločnosti.

Na začiatku to bola len obchodná spoločnosť, ktorá nakupovala naše vzácne korenie a hodváb a posielala ich do Anglicka, kde sa na nich dalo zbohatnúť. Ale keďže bola čoraz úspešnejšia, potrebovala pre svoje výnosné sklady niekoľko stoviek ozbrojených strážcov. Neskôr ich bolo treba niekoľko tisíc. A jedného dňa si panovníci Indie uvedomili, že britská Východoindická spoločnosť má mocnú armádu. Boli presne ako tá ťava, ktorá najprv sľúbila, že do stanu strčí iba nos, potom k nemu pribudli nohy, chrbát, až sa tam nakoniec usalašila a jej pán sa vonku triasol zimou.

Zakrátko, keď niektorý z našich panovníkov potreboval vojenskú pomoc, neobrátil sa na iného maharádžu, ale na Východoindickú spoločnosť. A čím častejšie ju žiadali o službu, tým bola mocnejšia. Až kým v roku 1824 skupina maharádžov v severnej Indii nerozhodla, že má toho dosť. Rok čo rok sa prizerali tomu, ako Barmčania zaberajú susedné kráľovstvá, a tušili, že tak ako v prípade prefíkanej ťavy, skončí sa to až vtedy, keď obsadia aj ich tróny. Neviem vám povedať, prečo maharádžovia nechápali, že rozprávka o ťave sa môže vzťahovať aj na Britov. Človek by si myslel, že najbezpečnejšie by bolo požiadať sa o pomoc navzájom. Ibaže ani jeden z tých mocných mužov nechcel byť inému maharádžovi zaviazaný, a tak sa radšej zaviazal cudzincom. Požiadal o pomoc britskú Východoindickú spoločnosť, ktorá sa tešila, že môže viesť vojnu proti Barme, lebo mala vlastné, zväčša ekonomické ciele.

Aj môj otec bojoval v tejto vojne. Vďaka kaste, ku ktorej patrila, z neho urobili veliaceho dôstojníka a spoločnosť mu za ten post platila sto rupií mesačne. Keď odišiel do Barmy, mala som iba niekoľko mesiacov a všetko nasvedčovalo tomu, že Nihála Bhónslé čaká žiarivá budúcnosť. Mojej šestnásťročnej matke v listoch z frontu písal, že hoci je ťažké pochopiť britské zvyky, bojovať po boku týchto cudzincov má svoje výhody. Učil sa po anglicky a iný dôstojník ho zasvätil do diela spisovateľa – geniálneho, jedinečného spisovateľa –, ktorý sa volal William Shakespeare.

„Plukovník vraví, že ak chcem pochopiť Britov, musím najprv pochopiť Shakespeara.“ Otec si zobral jeho radu k srdcu. Prečítal si všetko, čo napísal, od *Othella* až po *Obchodníka z Benátok*, a keď o dva roky stratil sluch, práve Shakespeare mu robil spoločnosť v nemocničnej posteli.

O mnoho rokov neskôr som sa spýtala otca, ktorá zo Shakespearových hier mu poskytla najväčšiu útechu, keď sa vyrovnával so svetom, v ktorom nemal poznať hlas svojho dieťaťa ani počuť svoju ženu, ako spieva rágy Šivovi. Vtedy som už sama bola vojačkou v maharáninom Durgá Dale – elitnej ženskej garde zloženej z ľudí, ktorým najväčšmi verila. Aj ja som už mala prečítané všetky Shakespearove diela.

Otec chvíľu premýšľal a potom mi povedal to, čo som si dovtedy sama myslela. „*Henrich V.* Lebo v tejto hre sa najjasnejšie a najpresvedčivejšie zdôvodňuje, prečo ľudia vedú vojny.“

No v ten večer, keď mi otec vysvetľoval pardu, ma vojna nezaujímal. Bola som primladá, aby som rozumela politike. Vedela som len toľko, že sa nesmiem hrať vonku ako chlapci, čo pili šťavu z chlpatých kokosových škрупín a šermovali zlomenými bambusovými výhonkami ako mečmi. Zdvihla som zrak k otcovi, ktorému sa plešatá hlava leskla na slnku ako vyleštená misa, a napísala som:

„Vždy budem v parde, aj keď vyrastiem?“

„Ak chceš byť poriadna žena a mať manžela a deti – a to dúfam, že budeš –, potom áno.“

Lenže tak ako si vrana postaví hniezdo na strome a potom priletí vrabc a rozdriape jej ho, aj život, ktorý mi naplánoval otec, rozšklbal malý vtáčik.

Druhá kapitola

1843

Môj súrodenec sa narodil, keď vrcholil letný monzún. Dedinu bičoval horúci dážď, na poliach sa tvorili kaluže a ulice boli zaliate vodou, takže ešte aj sedliacke deti – dávno zvyknuté na takéto podmienky – si odlamovali listy kolokázie a používali ich namiesto daždníkov. Dávala som sa, ako si chlapci balia hlavy do obrovských listov, a myslela si, že je iste zábavné chodiť s takým živým štítom. Celý Barvá Ságár bol obkľúčený, a keď som sa pozerala von oknom, predstavovala som si, že každá dažďová kvapka je malý vojačík pochodujúci z oblohy na naše polia.

„Čo robíš?“ spýtala sa stará mama, keď ma zazrela pri okne.

Mala som byť v kuchyni a dávať pozor na oheň.

„Voda sa ešte zohrieva, dádi dží. Iba som...“

Dala mi zaucho. „Nevieš, čo sa tu deje?“

„Viem. Má dží rodí.“ Zahryzla som si do pery, aby sa mi netriasla. *Dží* je výraz úcty, ktorý pridávame k menu každej staršej osoby.

„Poviem ti niečo o pôrodoch, bétí, niečo, čo sa možno nenaučíš z kníh, ktoré s tebou číta môj syn.“

Stará mama nemohla pochopiť, prečo otec stráca čas učením dcéry. Pod britskou vládou sa niektoré veci zmenili k lepšiemu – napríklad zakázali zabíjať malé dievčatká. V tom čase to však bolo bežné, čo len svedčí o tom, ako si spoločnosť cenila dievčatá. Ešte aj dnes, keď sa narodí syn, hrá hudba, ľudia tancujú a rozdávajú sladkosti chudobným. No keď sa narodí dcéra, na dom sa znesie ticho husté a ťažké ako huňa, lebo nie je

dôvod rozprávať, niečo ešte oslavovať. Napokon, kto by velebil narodenie dieťaťa, ktoré treba kŕmiť, šatiť a vzdelávať a potom sa prizerať, ako sa všetky peniaze a všetka námaha rozplynú, keď sa bude vydávať?

Tým nechcem povedať, že dievčatám sa nedostáva lásky. Lenže narodenie dcéry pre otca znamená, že od chvíle, ako sa dieťa prvýkrát nadýchne, musí začať šetriť, lebo o deväť či desať rokov bude potrebovať veno. Pre matku to znamená milovať dievčatko, ktoré keď si raz manžel vezme do svojej dediny, už pravdepodobne nikdy viac neuvidí.

Myslím si, že keď som sa narodila ja, stará mama odporučila ópium – obľúbený spôsob, ako sa zbaviť dcér. A keď sa susedia pýtali, čo sa stalo s dieťaťom, ktoré počuli minulú noc plakať, odpoveď bývala vždy rovnaká: odniesli ho vlky. Keď som bola malá, vlky odniesli z Barvá Ságaru toľko dievčat, že mnohé z tých zvierat sa museli prežrať na smrť.

Preto po slovách mojej starej mamy: „Poviem ti niečo o pôrodoch, bétí,“ som si bola istá, že ma nechce len tak poučiť. Chcela, aby som vedela, čo si vytrpela moja matka, že ma mala – mňa, naničhodné dievča. Keď svetlo z okna orámovalo starej mame vystupujúce líčne kosti a dlhý tenký krk, spomenula som si na vtáka, ktorého som videla na jazere za pevnosťou Barvá Ságaru. Otec mi povedal, že je to labuť a je zvláštna tým, že sa pohybuje po vode bez toho, aby sa zamokрила. Zdalo sa mi, že presne tak stará mama pláva životom. Vznášala sa po dome a nič sa jej nedotýkalo, ani moje slzy, ani matkine výkriky, čo doliehali zo zadnej časti domu.

„Priniesť na tento svet dieťa je najnebezpečnejšia cesta, na akú sa žena môže vydať,“ začala. „Tvoja matka je vnútri s babicom, ale pokojne by tam mohol byť aj kňaz. Ja som rodila dva dni. Vieš, čo to znamená?“

To nebola otázka, ale pokyn pre mňa, aby som pokrútila hlavou, čo som aj urobila.

„Znamená to, že som dva dni nič nejedla ani nepila. Zavreli dvere aj okná a ja som trpela ako zviera, až kým som si nezačala myslieť, že ma opustila aj bohyňa Šaští.“

Verila som, že je to pravda, lebo som videla babicu, keď prišla a prikázala starej mame, aby do maminej izby nepustila čerstvý vzduch ani svetlo. Predstavila som si ju, ako je tam vnútri uväznená, a zrak mi zahmlil slzy.

„Počúvaš ma?“ spýtala sa stará mama zvýšeným hlasom.

„Áno, dádi dží. Ale voda...“